

dr hab. med. Anna Doboszyńska

Akademia Medyczna

w Warszawie

WYCHOWANIE DO SZACUNKU DLA ŻYCIA

W Jego ręku – tchnienie życia i dusza każdego człowieka.

(Hi 12,10)

*Każde życie ludzkie od chwili poczęcia aż do śmierci jest święte,
ponieważ osoba ludzka była chciana dla niej samej
na obraz i podobieństwo Boga żywego i świętego.*

(KKK 2319)

Wstęp

Życie jest darem Bożym. Każda osoba ludzka, „chciana dla niej samej” zasługuje na szacunek. Wychowanie do szacunku dla życia powinno więc być elementem wychowania każdego człowieka, działaniem powszechnym i obejmującym wszystkich. Wychowanie w szacunku dla życia należy rozpatrywać zarówno w aspekcie szacunku dla życia biologicznego, jak psychicznego i duchowego. Szacunek dla życia związany z obroną każdego życia, także, a może przede wszystkim chorych i słabych, wiąże się także z szeroko rozumianą profilaktyką obejmującą zdrowy tryb życia i zapobieganie powstawaniu chorób. Należy rozumieć ją także jako zwalczanie zgubnych ideologii (nurtów „kultury śmierci”), przejawiających się brakiem szacunku dla życia, niszczeniem życia innych.

Jako nauczyciel akademicki uczący studentów medycyny, pielęgniarstwa, nadzorujący pracę młodych lekarzy, a także jako praktykujący lekarz, najbardziej mam do czynienia z problemami dotyczącymi medycznego aspektu wychowania w szacunku dla życia. Sądzę, że jest to podstawowe zadanie wychowawcy personelu medycznego, ponieważ pielęgniarki i lekarze w codziennej pracy spotykają się z ludźmi słabymi, chorymi, cierpiącymi, umierającymi i jak w żadnym innym zawodzie wyrabianie w nich wrażliwości, empatii, współodczuwania, szacunku dla każdego człowieka i jego życia – jest konieczne.

1. Przepisy prawne

Wychowanie w szacunku dla życia należy rozumieć również jako wychowanie do przestrzegania prawa chroniącego życie wynikającego z prawa Bożego, zapisanego w dziesięciu przykazaniach, zebranego w Katechizmie Kościoła Katolickiego¹. Prawo stanowione przez człowieka zawarte jest w konstytucji, kodeksie prawnym, prawnych zasadach korporacyjnych... Obowiązkiem obywatelskim jest wybieranie takich osób stanowiących prawa (np. w wyborach do sejmu, przedstawicieli do ciał prawodawczych samorządu lekarskiego..), które będą przyczyniały się do powstania zapisów prawnych gwarantujących szacunek dla życia.

2. Kodeks Etyki Lekarskiej

W Encyklice *Evangelium vitae* Jan Paweł II² napisał o pracownikach służby zdrowia: *Ich zawód każe im strzec ludzkiego życia i służyć mu.* Jest to również przesłanie i zalecenie Kodeksu Etyki Lekarskiej³. Poza zasadami i zaleceniami dotyczącymi postępowania lekarza wobec chorych, Kodeks Etyki Lekarskiej mówi o postępowaniu wobec kolegów lekarzy i ich rodzin. Znajdują się tam także bardzo jasno sformułowane zalecenia dotyczące postępowania nauczyciela wobec uczniów i wzorach dla studentów i młodych lekarzy. Art. 77 KE mówi o tym, że *...lekarze nauczający studentów powinni zaznajamiać ich z Kodeksem Etyki Lekarskiej. Studenci medycyny powinni zarówno przyswajać sobie, jak i respektować zasady zawarte w niniejszym Kodeksie.* Zaś art. 78 KE mówi o tym, że *.. lekarze, którzy nauczają studentów lub szkolą lekarzy, powinni swoim postępowaniem stanowić przykład godny naśladowania dla studentów i młodych lekarzy będących pod ich opieką.* Wychowanie w szacunku dla życia, nie jest więc abstrakcyjnym pojęciem które nie dotyczy nauczycieli, czy starszych lekarzy. Przestrzeganie zasad kodeksu etyki lekarskiej jest obowiązkiem także studentów medycyny, ale przykład mają im dać starsi koledzy - lekarze, respektujący Kodeks mówiący o szacunku dla życia. W zbiorze zasad wydanych przez Komitet Etyki w Nauce przy PAN również podkreśla się obowiązki pracownika nauki: *pracownik nauki powinien słowem i przykładem przekazywać swoim uczniom wiedzę, umiejętności i zasady dobrych obyczajów w nauce* (par. 3.3)

¹ Katechizm Kościoła Katolickiego, Pallotinum, Poznań 1994.

² Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae*, 1995.

³ T. Brzeziński, Etyka lekarska, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2002.

3. Kodeks Etyki Zawodowej Pielęgniarki i Położnej

W części ogólnej w p. 3 Kodeksu Etyki Zawodowej Pielęgniarki i Położnej jest mowa o konieczności pracy nad własnym rozwojem osobowym, kształtowaniem wrażliwości etycznej i sumienia... a w części szczegółowej w rozdziale I p. 2 jest mowa o przestrzeganiu praw osób objętych ich troską, oraz o poszanowaniu godności osobistej podopiecznych. A także dalej w rozdziale II p. 20 jest mowa o tym, że *pielęgniarka ma prawo do odmowy uczestnictwa w zabiegach oraz czynnościach godzących w życie człowieka i jego godność...* a w 21. że *nie ma obowiązku uczestniczenia w zabiegach, badaniach naukowych i eksperymentach biomedycznych, które swoją istotą przeczą uznawanym przez nią normom etycznym.*

Z zasady postępowania pracowników służby zdrowia, określonych w kodeksach etycznych, a także w innych zbiorach zasad, wynika obowiązek doskonalenia się zawodowego i etyczno-moralnego, szacunku dla innych ludzi i służenia przykładem młodszym kolegom.

4. Zagrożenia życia we współczesnym świecie

Zagrożenia życia wynikają z bardzo wielu przyczyn. Mogą wiązać się niekiedy z rozwojem nauki, wykorzystanie jej osiągnięć dla niszczycielskich celów (np. bomba atomowa), z postępem technicznym nie idącym w parze z respektowaniem zasad ekologii (przemysłowe zanieczyszczenie środowiska)... Wiele zagrożeń dla życia i zdrowia wynika także z chęci zysku nieuczciwych, cynicznych wytwórców szkodliwych produktów. Także atomizacja społeczeństwa, utraty podstawowych wartości, osłabienie znaczenia rodziny ma istotny wpływ na zagrożenie życia już w innym wymiarze..

Przeciwdziałanie wielu zagrożeniom nie zawsze jest możliwe, konieczne jest natomiast uświadomienie ich sobie.

Zagrożeniem dla życia są epidemie, wiele chorób cywilizacyjnych takich jak nadciśnienie, choroba naczyń wieńcowych, uzależnienia. Występowaniu wielu z nich sprzyja nieprawidłowy tryb życia, brak ruchu, nieprawidłowa dieta i otyłość. Wspomnę o kilku takich sytuacjach, gdzie zapobieganie jest możliwe, konieczne i dające wymierne korzyści.

Jednym z istotnych uzależnień jest nałóg palenia, oznaczony w międzynarodowej klasyfikacji chorób (ICDC), symbolem F 17. Papierosy są na całym świecie legalnie

sprzedawanym produktem zawierającym substancje o działaniu uzależniającym. Należy mieć świadomość, że dawka nikotyny zawarta w jednym papierosie, podana człowiekowi bezpośrednio we wstrzyknięciu dożylnym – zabija. Inhalacja dymu tytoniowego zawierającego kilka tysięcy substancji drażniących i kilkadziesiąt rakotwórczych, rozłożona na dni, miesiące i lata szkodzi znacznie wolniej, podstępnie ale niewątpliwie. Szkodzi zarówno osobie palącej, jak i tym którzy przebywają w jego otoczeniu, zwłaszcza dzieciom, przede wszystkim zaś dzieciom nienarodzonym. Związek palenia z wieloma chorobami jest udowodniony. Choroby związane z nałogiem palenia często prowadzą do śmierci (rak, przewlekła obturacyjna choroba płuc), związane są z dramatycznym cierpieniem chorych (ból, duszność), a także z ogromnymi kosztami ponoszonymi zarówno przez chorego (np. leki) jak i przez całe społeczeństwo (hospitalizacje, renty, absencja w pracy). Jest to nałóg któremu należy przeciwdziałać w sposób bardzo zdecydowany, ograniczając reklamę papierosów, prowadząc akcje edukacyjne, zwłaszcza wśród młodzieży, tak aby palenie przestało być „modne”, aby wśród młodzieży nie było atrakcyjnym atrybutem dorosłości.

Innym problemem związanym z uzależnieniem jest choroba alkoholowa i narkomania. Spożycie alkoholu w Polsce rośnie, zwiększa się liczba osób uzależnionych wymagających leczenia. Alkoholizm jest związany również z chorobami somatycznymi (marskość wątroby), jednak przede wszystkim z degradacją psychiczną i umysłową, z rozpadem więzi emocjonalnych w rodzinie, z nieodwracalnymi uszkodzeniami pozostającymi w psychice dzieci. Podobnie dramatyczne skutki niesie używanie narkotyków. Do stosowania ich są zachęcane coraz młodsze dzieci, uczniowie szkół podstawowych, a uzależnienie następuje znacznie szybciej niż w chorobie alkoholowej. Uzależnienie jest trudne do leczenia, wymaga niezwykle wysiłku i motywacji osoby uzależnionej, a nie leczone prowadzi do degradacji fizycznej i psychicznej, a w końcu do przedwczesnej śmierci. O tych zagrożeniach mówi także katechizm.... *ci którzy w stanie nietrzeźwym lub na skutek upodobania do nadmiernej szybkości zagrażają bezpieczeństwu drugiego człowieka i swemu własnemu – na drogach, na morzu lub w powietrzu – ponoszą poważną winę* KKK w par 2290, *i używanie narkotyków wyrządza bardzo poważne szkody zdrowiu i życiu ludzkiemu. Jest ciężkim wykroczeniem, chyba że wynika ze wskazań ściśle lekarskich. Nielegalna produkcja i przemyt narkotyków są działaniami gorszącymi; stanowią one bezpośredni współudział w działaniach głęboko sprzecznych z prawem moralnym....* Par 2291.

Przeciwdziałanie wszelkim uzależnieniom, jest wyrazem rozumienia szkód jakie niosą one zarówno jednostce jak i społeczeństwu.

Szacunek dla życia zobowiązuje do obrony życia nienarodzonych. Takie stanowisko prezentuje Katechizm Kościoła Katolickiego (par. 2274). *Ponieważ embrión powinien być uważany za osobę od chwili poczęcia, powinno się bronić jego integralności, troszczyć się o niego i leczyć go w miarę możliwości jak każdą istotę ludzką.... diagnostyka prenatalna jest moralnie dozwolona jeśli szanuje życie.. a sprzeciwia się prawu moralnemu wtedy gdy w zależności od wyników prowadzi do przerywania ciąży..)* A to zapis w Kodeksie Etyki Lekarskiej: *...podejmując działania lekarskie u kobiety w ciąży lekarz równocześnie odpowiada za zdrowie i życie dziecka. Dlatego obowiązkiem lekarza są starania o zachowanie zdrowia i życia dziecka również przed jego urodzeniem.*

5. Trudne sytuacje w opiece medycznej

Dla lekarza i pielęgniarki niezwykle trudnym zadaniem jest towarzyszenie umierającym. Jest to zadanie wymagające przygotowania – niezbędna jest wiedza o tym jak można pomóc w cierpieniu, zminimalizować ból, przeciwdziałać duszności i innym objawom. Konieczne jest także przygotowanie psychologiczne i duchowego. Aby odpowiedzialnie towarzyszyć śmiertelnie chorym, opiekun (pracownik służby zdrowia, wolontariusz) powinien mieć odpowiednie przygotowanie, wiedzę a także wyobraźnię i umiejętność współodczuwania.

W ostatnim okresie pojawiły się też próby dyskusji o dopuszczalności eutanazji. Należy stwierdzić i uświadomić to osobom próbującym rozpoczynać taką dyskusję, że zgodnie z wszystkimi prawami Boskimi i ludzkimi dyskusja ta jest bezprzedmiotowa. Eutanazja oznacza zabijanie, a to nie jest sprawa do dyskusji.

Wśród sytuacji w jakich stawiany bywa pracownik służby zdrowia jest konieczność sprawowania opieki nad „trudnymi” chorymi, takimi, którzy nie są sympatyczni i dobrze wychowani. Coraz częściej także są to kontakty z agresywną, nieprzyjemną i pełną różnorodnych roszczeń rodziną chorego. Takie kontakty wymagają szczególnej kultury i opanowania, a zachowanie spokoju ułatwia przekonanie, że postępowanie wobec chorego jest prawidłowe i bez zarzutu.

6. Poszanowanie osoby i badania naukowe

Badania naukowe pozwalające na odkrycie nowych metod leczenia, diagnozowania itd. są niezbędne. Zwykle w ostatniej fazie badania nowych metod leczenia są prowadzone na

ludziach zdrowych, a następnie na chorych. Zawsze jednak powinna być przestrzegana naczelną zasadą postępowania lekarskiego - dobro chorego przede wszystkim. Zawsze też należy rozważyć bilans korzyści i szkód możliwych do uzyskania w wyniku przeprowadzanych badań.

Jest jeszcze jeden aspekt na który należy zwrócić uwagę, zwłaszcza obecnie, gdy bardzo rozpowszechniły się różnorodne metody leczenia nie poparte badaniami naukowymi lub, co gorsza w tych badaniach nie mające żadnego uzasadnienia⁴. Kodeks Etyki Lekarskiej art. 57. *Lekarz nie może posługiwać się metodami uznanymi przez naukę za szkodliwe lub bezwartościowe. Nie powinien także współdziałać z osobami zajmującymi się leczeniem, a nie posiadającymi do tego uprawnień.* Wszelkie działania terapeutyczne powinny być podejmowane na podstawie znajomości współczesnych zasad postępowania lekarskiego, opartych na sprawdzonych danych naukowych. Posługiwanie się metodami medycyny niekonwencjonalnej (irydologia, akupresura, homeopatia, znachorstwo, uzdrawianie poprzez przekazywanie bliżej nieokreślonej energii i inne) jest głęboko szkodliwe dla chorych, powodując często opóźnienie lub odstąpienie od leczenia i niemoralne, ponieważ najczęściej prowadzone z chęci zysku.

Podsumowanie

Wychowanie w szacunku do życia jest zadaniem wszystkich nauczycieli i wychowawców. Każdy człowiek powinien mieć świadomość swoich obowiązków, również i w tym zakresie. Znajomość przepisów prawa, zasad postępowania etycznego, przepisów kodeksów etycznych i własne przekonania oraz przestrzeganie przyjętych zasad, są podstawą właściwego postępowania w stosunku do osób dla których jesteśmy nauczycielami, a którym powinniśmy również własnym postępowaniem dawać przykład.

⁴ Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad i wytycznych wydanych przez Komitet Etyki w Nauce przy prezydium Polskiej Akademii nauk, Warszawa 1994.